

ЮРИДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ АСОЦІАЦІЇ СХОДОЗНАВСТВА

Усенко І. Б.

В історії вітчизняного сходознавства, незважаючи на всі зусилля її дослідників, є ще чимало “білих плям”. Однією з них є правові здобутки Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС), створеної 10 січня 1926 р. шляхом об’єднання Всеукраїнського центру наукового сходознавства у Києві та сходознавчої секції Харківського наукового товариства. Суттєвим чинником цього процесу було заснування в Харкові Українсько-Східної торговельної палати з представництвами у Києві й Одесі. Відповідно, й Асоціація, яка нараховувала близько двохсот дійсних членів та понад півтораєста членів-прихильників (“співстарателів”), мала центр у Харкові та філії в Києві і Одесі. У перспективі передбачалося створення осередку і в Катеринославі¹.

Підготовчу роботу перед скликанням установчих зборів ВУНАС упродовж кількох місяців 1925 р. здійснювало організаційне бюро, найактивнішу роль у якому відігравав правознавець-міжнародник, професор Харківського інституту народного господарства О. М. Гладстерн.

Статутним завданням ВУНАС стало вивчення країн і народів Сходу, підготовка наукових кадрів, видання наукової та просвітницької літератури, зміцнення наукових і культурних зв’язків з цими країнами. У перших програмних документах ВУНАС можна знайти згадки і про намір здійснити збирання і систематизацію законодавчих актів і судових рішень з метою написання нарисів чинного права східних країн².

Структура ВУНАС передбачала існування двох відділів: політико-економічного (саме до його компетенції належали державно-правові дослідження) та історико-етнологічного, а також окремих секцій і комісій. Вищим керівним органом ВУНАС вважався з’їзд Асоціації, і в травні 1927 р. та в листопаді 1929 р. у Харкові відбулося два таких представницьких форуми сходознавців за участю численних гостей, у т. ч. учених Туреччини і Персії. Безпосереднє керівництво Асоціацією здійснювало правління, почесним головою якого був Х. Г. Раковський, головою – О. Г. Шліхтер, заступниками голови – заступник нарको-

ма освіти Я. П. Ряпо і фактичний керівник ВУНАС професор О. М. Гладстерн (він же з лютого 1926 р. очолював і політико-економічний відділ).

У зв'язку з цим доцільно докладніше зупинитися на науковій біографії цієї людини, яка зробила істотний внесок в організацію правових досліджень у ВУНАС.

Олександр Миколайович Гладстерн народився у Варшаві 16 березня 1887 р. у сім'ї дрібного службовця (керуючого будинком). Закінчив Симферопольську гімназію. У 1904–1911 рр. перебував за кордоном, де слухав лекції з природничих і юридичних наук: у Політехнічній школі (Фрібург, Швейцарія) та Лілльському університеті (Франція). Також займався підприємницькою діяльністю. У 1912–1916 рр. навчався на юридичному факультеті Харківського університету. З 1917 р. – в Іркутську, був помічником присяжного повіреного, а у радянський час – членом колегії захисників, читав лекції з різних галузей права в Народному університеті (з 1918 р.) і в Іркутському державному університеті (з 1920 р.), де працював на кафедрі міжнародного права (з 1924 р. – професор). Також служив юрисконсультом Управління Забайкальської залізниці (1917–1920 рр.). З метою вивчення історії міжнародних відносин Китаю з капіталістичними державами півроку провів в Китаї (кінець 1922 р. – початок 1923 р.) – в Шанхаї, Пекіні та ін. Результатом роботи стала праця “Китай и иностранные державы в первый период Китайской революции”. Згодом, у 1924–1930 рр. – професор Харківського інституту народного господарства, викладав міжнародне право, історію міжнародних відносин, Конституцію РСФРР. Водночас, у 1925–1926 рр. – консультант кодифікаційного відділу Наркомату юстиції УСРР, у 1928–1930 рр. – член комісії теорії і історії права кафедри права Українського інституту марксизму-ленінізму³. Був одним з організаторів Харківського товариства сходознавців та Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства. Очолював делегацію ВУНАС у Туреччині (листопад 1928 р. – січень 1929 р.). Під час цієї поїздки прочитав французькою мовою в Анкарі для турецьких учених дві лекції про принципи радянського законодавства та принципи сучасного міжнародного права.

Опублікував у часопису “Східний Світ” статті “1927 рік у Монголії” (1927, №1); “Взаємовідносини Китаю з іноземними країнами в європейсько-американській науці міжнародного права” (1928, №2, доповідь на з'їзді сходознавців 1927 р.); “Монгольська

політика тимчасового російського уряду” (1928, №5); “Афганська проблема з погляду міжнародного (1839–1929)” (1929, № 1–2); “Світова війна 1914–1917 рр. та Схід” (1928, №3); “Проблема Хінської східної залізниці” (1930, №1/2); а також низку рецензій. Окрім того, у фаховому журналі “Вестник Советской юстиции” правознавець опублікував статтю “Давность в гражданском праве” (1928, №15/16).

Вчений був одним із організаторів Українського науково-дослідного інституту сходознавства (УНДІС), в якому з 1 січня 1930 р. обійняв посаду заступника директора (директором вважався заступник наркома освіти О. А. Полоцький). Утворення інституту співпало з масштабною кампанією критики як Всесоюзної, так і Всеукраїнської асоціацій сходознавців, яка призвела до остаточної ліквідації обох асоціацій наприкінці 1930 р. Сам О. М. Гладстерн ще в квітні 1930 р. заявив на засіданні Президії ВУНАС про необхідність припинення діяльності цієї організації і заснування замість неї Українського товариства марксистів-сходознавців. Це, до речі, був типовий для того часу процес. Так, абсолютно аналогічно доволі авторитетне Українське юридичне товариство поступилося місцем Товариству марксистів-державників⁴.

Вчений направляв роботу УНДІС трохи більше року, а у середині 1931 р. “за ідеологічні помилки” він був фактично відсторонений від роботи, а в січні 1932 р. і офіційно звільнений з інституту. (Сам правознавець причиною своїх негараздів вважав передусім конфлікт з іншим авторитетним вченим-міжнародником професором Харківського інституту народного господарства М. М. Лозинським, підручник якого він публічно розкритикував “за невігластво і контрреволюційність”). Того ж року виїхав до Москви, де почав працювати у Всесоюзній академії зовнішньої торгівлі. Втім, як виявилось, про нього не забули і на прохання НКВС УСРР 16 березня 1937 р. вченого заарештували за звинуваченням у причетності до контрреволюційної організації і етапували до Харкова.

Цікаво, що під час допиту О. М. Гладстерн назвав серед своїх знайомих В. М. Корецького, який 1935 р. був у нього гостем на квартирі у Москві. Втім, для майбутнього засновника Інституту держави і права АН УРСР, на щастя, це не мало сумних наслідків, хоча, за спогадами сучасників, йому в цю страшну добу репресій,

у жорна яких потрапив ряд добрих знайомих В. М. Корецького, й довелося певний час переховуватися від можливого арешту.

Справа О. М. Гладстерна розглядалася Особливою нарадою при НКВС СРСР 22 жовтня 1937 р. і була направлена на дослідження, а 11 грудня 1937 р. її повторно розглянула так звана двійка (комісія у складі наркома внутрішніх справ і прокурора СРСР). На цей раз вчений був засуджений “за шпигунство” по першій категорії, себто до розстрілу. Був реабілітований 15 грудня 1956 р.⁵

Проте повернемося до організації наукових досліджень у ВУНАС.

У політико-економічному відділі було створено дві секції, які мали займатися відповідно вивченням економіки й політики “зарубіжного Сходу” та “Радянського Сходу”. При цьому план роботи секції Радянського Сходу поділявся на п’ять циклів, останній з яких передбачав наступну тематику дослідження: “право й законодавство, радянське будівництво на Радянському Сході”⁶.

Проте цього, мабуть, видавалося недостатнім для розвитку юридичних досліджень і 31 березня 1928 р. у Харкові відбулося організаційне засідання секції права східних країн⁷, на якому були присутні О. М. Гладстерн (він став головою секції), А. Р. Гюнтер (був обраний заступником голови секції), В. Г. Федоров (член Президії і секретар) та Василевський, особу якого достовірно встановити не вдалося (можливо, йдеться про Л. Василевського – автора кількох рецензій на книги іноземних сходознавців у часопису “Східний Світ” (1928 р. №3/4; 1930 р., №4/5). Певним стимулом для створення секції, ймовірно, було те, що в Київській філії ВУНАС на цей час вже існувала комісія з аналогічними завданнями.

Зберігся також протокол засідання секції від 24 вересня 1928 р., на якому були присутні О. М. Гладстерн (головуючий), О. Ф. Євтихійєв, А. Каплан, М. Спаський (секретар) та Л. Р. Волож. На цьому засіданні О. М. Гладстерн доповів про завдання секції, до числа яких було, зокрема, віднесено підготовку наукових статей до органу ВУНАС часопису “Східний Світ”, а у перспективі – до спеціального збірника праць секції.

Було також зафіксовано, що О. Ф. Євтихійєв бажає працювати в галузі земельного та адміністративного права, А. Каплан – досліджувати право сучасної Палестини, М. Спаський – право Радянського Сходу, зокрема подружнє право, а Л. Р. Волож –

вчасини Туреччини з Антантою після Лозаннського договору 1923 р.

Було домовлено наступного разу зустрітися 10 жовтня 1928 р. для обговорення доповіді “Націоналізовані землі у східних державах”⁸.

Цими документами вичерпується вся інформація про засідання секції права східних країн, яку вдалося відшукати на сьогоднішній день. Ймовірно, вона фактично припинила свою діяльність десь у середині 1929 р., коли спеціальне вивчення в осередках ВУНАС юридичної догматики стало вважатися недоцільним.

Що ж стосується творчого доробку членів секції, то вище вже наводився перелік праць її голови, професора О. М. Гладстерна. На окрему увагу заслуговує і заступник голови секції професор Олександр (Герман) Ріхардович Гюнтер, ім’я якого нині фактично невідоме юридичному загалу (вченому досі присвячена лише одна стаття в “Енциклопедії Сучасної України”⁹). Біографія цього вченого справді феєрична.

Він народився 26 жовтня (7 листопада) 1890 р. у Харкові. Вважав себе корінним харків’янином, мав німецьке походження. Закінчив 4-ту Харківську гімназію, згодом, 1915 р. – юридичний факультет Харківського університету. Був залишений при університеті професорським стипендіатом і асистентом професора М. І. Палієнка. Проводив практичні заняття зі студентами. Водночас займався адвокатською практикою. Під час лікування у Швейцарії познайомився з єврейським письменником Шолом-Алейхемом, який зробив його прототипом персонажа одного зі своїх оповідань.

Після Лютневої революції О. Р. Гюнтеру, як активному члену меншовицької партії, запропонували очолити харківську міліцію, але він відмовився. Цього ж року він став кандидатом на виборах до Всеросійських установчих зборів від соціал-демократичної організації “Єдність”. Водночас продовжував викладацьку діяльність в університеті. Окрім того, 1917 р. був обраний професором Харківського народного університету, читав курс державного права. Також викладав у 1918–1920 рр. державне право та основи правознавства у Харківському комерційному інституті та Харківському жіночому університеті. Навесні 1919 р. був обраний і професором державного права рідного Харківського університету. Підготував наукові праці: “Избирательное право” (1917 р.),

“Субъективно-публичные права граждан” (1917 р.), “Монархия и республика” (1918 р.), “К учению о юридической природе государства” (1918 р.), “Власть и право” (1919 р.), “Формы правления и формы государственного устройства” (1919 р.) та інші¹⁰.

Влітку 1920 р. переїхав до Владикавказу. Працював у Горському політехнічному інституті і Владикавказькому народному університеті. Захистив дисертацію на тему “Радянська влада і Радянська конституція”, хоча загалом в Росії якраз у ці роки відбулося скасування вчених ступенів і звань. Досліджував також кровну помсту та інші звичаї горців.

У 1923 р. був запрошений до Харківського інституту народного господарства на посаду професора (читав курси вчень про державу і право та історію філософії права). Однак незабезпеченість житлом та невеликі прибутки змусили вченого вже наступного року повернутися до Владикавказу на посаду професора державного права Горського політехнічного інституту. У 1925 р. був обраний на посаду ректора Горського сільськогосподарського інституту. У 1927 р. став професором Бакинського університету, але вже через кілька місяців обійняв посаду професора державного права Харківського інституту народного господарства. Крім основної дисципліни, викладав курс загальних вчень про державу і право. Разом з тим підготував розділи “Должностные преступления”, “Хозяйственные преступления” та “Общая часть Уголовного кодекса” для колективного видання “Уголовные кодексы УССР и РСФСР. Сравнительный текст и комментарий / Под ред. М. Е. Шаргея, С. А. Пригова и Ю. П. Мазуренко” (Х., 1929 р.; праця спочатку виходила окремими випусками у 1928–1929 рр.). Тоді ж приєднався до ВУНАС. Наслідком його творчої діяльності в Асоціації стала, зокрема, наукова стаття “Радянське право в боротьбі з відсталим побутом мусульманських верховинців Північного Кавказу” у часопису “Східний Світ” (1929 р., №1/2). А 1931 р. вчений був заарештований за звинуваченням у приналежності до контрреволюційної меншовицької організації і півтора року пробув в ув’язненні. Після звільнення переїхав до Москви, працював Вченим секретарем Інституту економіки будівництва (згодом – Центральний дослідницький інститут промислових споруд), консультантом Наркомату важкої промисловості СРСР. У 1938 р. заарештований за звинуваченням у шпигунській діяльності. Від цього страшного звинувачення його виправдали, але все одно направили на заслання

до Самарканду, звідки 1946 р. переїхав до Ташкенту, де зміг відновити викладацьку діяльність. У 1955 р. повернувся до Москви і до 1974 р. працював у архітектурному інституті, читав курс економіки будівництва. Помер 1984 р.¹¹

Непотребує особливих коментарів ім'я Олександра Федоровича Євтихієва – одного з найвідоміших українських правознавців тієї доби¹². Втім, учений був фахівцем передусім у галузі вітчизняного адміністративного права, і праць на сходознавчу тематику у його доробку відшукати не вдалося.

Досить різнопланову наукову спадщину залишив Л. Р. Волож. Окрім однієї з перших в радянській науці публікації про юридичні аспекти лікарської діяльності¹³, він підготував низку статей з міжнародного права в часописах “Вісник радянської юстиції” та “Червоне право”. Вони переважно стосувалися Ліги Націй та інших міжнародних організацій, але була серед них і суто сходознавча публікація “Міжнародно-правова характеристика радянсько-хінського конфлікту” (“Вісник радянської юстиції”, 1929, №18).

Про життєвий шлях Л. Р. Воложа, якого сучасні автори періодично згадують у зв'язку з його аргументованою критикою застосування гіпнозу в судовому процесі та працями з міжнародного права, інформація майже відсутня. Достовірно відомо лише те, що він був серед перших викладачів (доцентів) відновленого юридичного факультету Київського університету і загинув на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Харківський правознавець А. Каплан відомий нині передусім як упорядник видання “Гражданский кодекс УССР. С изменениями на 1 июня 1936 г.” (К., 1936 р.) і автор кількох публікацій з цивільного процесу в українських правничих часописах¹⁴. А от його сходознавчих праць відшукати не вдалося.

Лише кілька публікацій у правових часописах залишив М. Спаський, але майже всі вони стосувалися правових проблем охорони здоров'я та соціального забезпечення і не вкладались у тематику секції східного права¹⁵.

В. Г. Федоров зробив доповідь “Шаріат і адат в житті мусульманського Сходу”, тези якої були опубліковані у часописі “Східний Світ” (1928 р., №2). Наступного року в цьому ж журналі під назвою “Сучасна Персія” була опублікована його доповідь на другому з'їзді сходознавців “Економіка і право Персії”.

Таким чином, активно розгорнути свою діяльність секції східного права ВУНАС як творчому колективу не вдалося, але певні наукові здобутки (принаймні на індивідуальному рівні) вона все ж мала.

Поруч з цим над юридичними проблемами працювали і київські сходознавці. Ще на стадії започаткування Київського відділення Всесоюзної наукової асоціації сходознавців делегатом установчої конференції 14 липня 1925 р. були професор Інституту зовнішніх зносин О. О. Жилін¹⁶ та професор юридичного факультету Київського інституту народного господарства (КІНГ) В. Т. Яновський¹⁷. Після заснування ВУНАС київські сходознавці перепідпорядкували свій осередок не всесоюзній, а українській організації. До київської філії ВУНАС входило, окрім названих, багато інших відомих правознавців, в т. ч. академік М. П. Василенко, юрист і музикознавець, чоловік Лесі Українки К. В. Квітка, велика група співробітників правничих установ Всеукраїнської Академії наук та викладачів КІНГ. Філія організувала сходознавчі курси, на яких викладалися питання міжнародного права.

А 16 листопада 1927 р. з ініціативи правління філії відбулось організаційне засідання Комісії з вивчення державного устрою і права східних країн при Київській філії ВУНАС. Організаторами Комісії правління доручило стати професору КІНГ В. І. Бошку та відомому сходознавцю І. Л. Тригубову. Крім цих осіб, які відповідно стали головою і секретарем Комісії, до її складу увійшли Л. С. Карум, Є. І. Кельман, В. Т. Яновський (усі – професори юридичного факультету КІНГ), а також випускник цього факультету С. М. Братусь (у повоєнний час – один з найвідоміших радянських цивілістів) і правознавець-адміністративіст, член Комісії радянського права ВУАН В. А. Завадський.

Передбачалося, що В. І. Бошко буде досліджувати стародавнє право Сходу, В. Т. Яновський – мандати і гарантійні угоди на Сході; В. А. Завадський – торговельні угоди східних країн, Л. С. Карум – конституції країн Сходу; І. Л. Тригубов – проблеми концесії в Китаї, а Є. І. Кельман – цивільне право сучасних східних країн.

На другому засіданні комісії, яке відбулося лише через півроку, 12 травня 1928 р. було повідомлено, що членами Комісії погодилися стати ще ряд відомих правознавців О. О. Жилін, А. Е. Кристер, О. С. Добров, М. М. Товстоліс та М. А. Чельцов-Бебутов (двоє останніх, однак, реальної участі в роботі Комісії так і не взяли).

Відтоді, загалом, на засіданнях комісії були присутні, як правило, 12–15 осіб. Функції секретаря Комісії фактично став виконувати секретар правління Київської філії ВУНАС І. М. Фалькович.

Згідно з протоколами засідань комісії 12 травня 1928 р. відбулось обговорення доповіді В. С. Завадського про Лозаннську угоду, далі ще на двох засіданнях (26 травня і 2 червня 1928 р.) заслухали і обговорили доповідь І. Л. Тригубова про Китайську Конституцію 1923 р. А 16 червня комісія заслухала і обговорила доповідь Б. О. Язловського про проект Китайського цивільного уложення¹⁸.

Після літніх вакацій Комісія відновила свою роботу, але протоколів її засідань за 1928/1929 академічний рік не збереглося. Проте зі звіту Комісії за цей період можна дізнатися, що станом на червень 1929 р. Комісія заслухала і обговорила ще дві наукові доповіді: І. Л. Тригубова про радянсько-китайську угоду 1924 р. та О. С. Добрава “Система мандатного управління на Сході”¹⁹.

У подальших планах Комісії, яка у звіті вже іменувалася Правничою комісією при Київській філії (КФ) ВУНАС, передбачалися доповіді Л. С. Карума про Тибетську Конституцію, В. І. Бошка – про стародавнє право Сходу, В. Т. Яновського – про радянсько-турецьку угоду 1921 р. Продовжити опрацювання попередньої тематики планували Б. О. Язловський та О. С. Добров.

Проте реалізувати ці плани, схоже, не вдалося, оскільки восени 1929 р. всі зусилля КФ ВУНАС були спрямовані на підготовку другого з’їзду сходознавців, на якому з доповідями, вже апробованими на засіданнях Комісії, мали виступити і деякі київські вчені. Зокрема, відомо, що на з’їзді, який відбувся 1–6 листопада 1929 р., в секції економіки, політики і права було заслухано доповідь О. С. Добрава “Система мандатного управління на Сході”²⁰.

А відразу після з’їзду, де вже було заявлено про створення Науково-дослідного інституту сходознавства, 7 листопада 1929 р. відбулися Загальні збори Політично-економічного відділу КФ ВУНАС, найважливішим питанням порядку денного яких стало обговорення пропозицій щодо реорганізації структури філії. На цьому засіданні О. С. Добров заявив про недоцільність подальшого існування Правничої комісії, оскільки, на його думку, догматичного вивчення права в межах ВУНАС не повинно бути, а слід лише “проводити висвітлення правових форм і норм у світлі економіки та політики Сходу”. О. С. Добрава підтримав учений секретар філії В. І. Юденич, який навів додатковий аргумент, що

структурою Науково-дослідного інституту сходознавства теж не передбачається ніякої Правничої частини²¹.

Правничу комісію було вирішено розформувати, а її членів відповідно до їх бажання розподілити по окремих секціях. Відтоді юридичні дослідження у КФ ВУНАС припинилися. Втім, на індивідуальному рівні деякі київські правознавці, передусім І. Л. Тригубов та О. С. Добров, брали найактивнішу участь в організаційній діяльності філії до самого кінця її існування. Так, О. С. Добров входив до останнього складу правління Київської філії і її ліквідаційної комісії, а І. Л. Тригубов очолив оргбюро зі створення альтернативного київського осередку “войовничих марксистів сходознавців”²².

Підбиваючи підсумки діяльності Правничої комісії КФ ВУНАС, можна зробити висновок, що і організаційно, і творчо київські юристи-сходознавці досягли дещо більших успіхів, ніж їхні харківські колеги. Так, і сьогодні значний інтерес викликають дослідження І. Л. Тригубова, зокрема його стаття (на основі згаданої раніше доповіді) “Основні моменти Китайської конституції 1923 р.” у часописі “Червоне право” (1928 р., №22) та численні рецензії на праці, присвячені праву Китаю, що публікувалися у часопису “Східний Світ” упродовж 1928–1929 рр. Заслуговує на вивчення і наукова доповідь В. А. Завадського “Міжнародно-правові постанови Лозаннської угоди 24 липня 1923 р. між Туреччиною і союзними державами” (“Червоне право”, 1929 р., №2). Сходознавчі дослідження зайняли певне місце у дуже великому і різноплановому доробку голови Комісії професора В. І. Бошка²³, який ще 1925 р. опублікував у журналі “Вестник советской юстиции” (№5) статтю “Новая турецкая Конституция”. У матеріалах Комісії збереглися й тези доповіді О. С. Доброва “Система мандатного управління на Сході”²⁴, яка не була опублікована і не згадується в жодній науковій біографії вченого²⁵. Сучасним дослідникам будуть доволі цікавими і думки, висловлені під час обговорення доповідей Л. С. Карумом, В. Т. Яновським та іншими членами Комісії, які відображені в її протоколах²⁶. Запорукою успіхів Комісії було те, що, як відзначалося у її звіті за 1928/1929 академічний рік, до її діяльності було залучено переважно більшість професорів і викладачів юридичного факультету КІНГ. Додамо до цього, що, водночас, ці вчені відзначились і як активні співробітники правничих установ ВУАН.

Були в Київській філії і певні творчі невдачі, хоча і не у членів Правничої комісії. Так, 1927 р. скарбник правління філії

В. І. Лисовський випустив під грифом КФ ВУНАС брошуру “Государственный строй стран мусульманского Востока (Турция, Персия и Афганистан)”, яку було офіційно визнано низькоякісною у науковому відношенні і вилучено з обігу²⁷. Проте один з примірників цієї праці, яка стала бібліографічною рідкістю, зберігся в Національній бібліотеці Росії. А молодий дослідник, який у рік видання згаданої брошури щойно закінчив юридичний факультет КІНГ, згодом досяг помітних успіхів у кар’єрному рості, зокрема тривалий час працював юрисконсультom у зовнішньоторговельних організаціях, був у 1945–1952 рр. заступником начальника юридичного відділу Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР, надалі займався науково-викладацькою діяльністю, у 1953 р. навіть очолював кафедру теорії та історії держави і права Київського університету, опублікував доволі багато праць з різних питань міжнародного права і 1962 р. (з четвертої спроби!) став доктором юридичних наук²⁸.

В Одесі, де теж існувала філія ВУНАС, не було створено спеціальних структур юридичного профілю. Але й тут юристи помітно впливали як на організацію роботи філії, так і на її творчу діяльність. Зокрема, одним із членів оргбюро по створенню філії був відомий історик права професор О. Я. Шпаков²⁹ (пішов з життя у липні 1927 р.), а з лютого 1927 р. членом правління філії став майбутній академік ВУАН М. Є. Слабченко. Дослідники творчості цього видатного правознавця, історика й економіста визначають, що саме під егідою ВУНАС М. Є. Слабченко здійснив два цікавих дослідження “Проблеми сучасної Албанії” та “Впливи турецького права на земельні відносини у вольностях запорозьких”³⁰.

Вочевидь, юридичні сходознавчі дослідження мали в Одесі певну перспективу, але, як відомо, 20 січня 1930 р. М. Є. Слабченко був заарештований у справі “Спілки визволення України”, а у жовтні 1930 р. Одеська філія офіційно припинила своє існування.

У наступні роки у вирі ідеологічної боротьби вся правознавча діяльність ВУНАС діставала виключно негативну оцінку. Як приклад варто навести цитату із одного документа ВУАМЛІН, написаного наприкінці 1931 р.: «На українському сходознавчому фронті ми маємо засилля буржуазної науки, правоопортуністичні та “ліві” погляди, поруч з протаскуванням контрреволюційної трюцькістської контрабанди. Буржуазну “сходознавчу науку” на Україні репрезентують академіки Кримський та Левицький...»

проф. Гладстерн (буржуазно-ліберальне розуміння рухомих сил хінської революції, протаскування теорії деколонізації, культургерства російського царизму в Маньчжурії та ін.)»³¹.

Втім, час все розставляє на свої місця і сприяє відновленню історичної справедливості, а тому сьогодні ми маємо всі підстави віддати належне як українській сходознавчій науці 20-х років ХХ ст., так і відповідним зусиллям наших колег-правознавців.

¹ Докладно про заснування і діяльність ВУНАС див.: Циганкова Е. Г. Сходознавчі установи в Україні (радянський період). – Київ, 2007. – 292 с.

² Там само. – С.146.

³ Біографічні відомості взято з особової справи вченого, див.: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України) – Ф. 288, оп. 7, спр. 322.

⁴ Див.: Усенко І. Б. Українське юридичне товариство // Юридична енциклопедія. – Т. 6. – К., 2004. – С. 200.

⁵ Архівно-слідчу справу вченого див.: Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 263, оп. 1, спр. 37943 (кор. 392).

⁶ Циганкова Е. Г. Сходознавчі установи в Україні ... – С.148.

⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського(далі – ІР НБУВ). – Ф. 10, од. зб. 28361.

⁸ Там само. – Од. зб. 28362.

⁹ Усенко І. Б. Гюнтер Олександр (Герман) Ріхардович // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 6. – К., 2006 – С. 705.

¹⁰ Перелік праць взято з особової справи вченого, див.: ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 12, спр. 1990, арк. 1–11.

¹¹ Докладніше див.: Федорова Е. Безымянное поколение: Записки правоведа, адвоката, бывшего меньшевика А. Гюнтера. – М., 2004. – 448 с.

¹² Біографію вченого див.: Касяненко Ю. Я., Гавриленко О. А., Белік В. П. Євтихiev Олександр Федорович // Юридична енциклопедія. – Т. 2. – К., 1999. – С. 405; Усенко І. Б. Євтихiev Олександр Федорович // Антологія української юридичної думки. Т. 5. Поліцейське та адміністративне право. – К., 2003. – С. 452–454.

¹³ Волож Л. Р. Врач и закон // Труд и быт советского врача. – Х., 1928.

¹⁴ Каплан А. Про один із засобів розвантаження камер нарсудів // Червоне право. 1928. – №5. – С. 267–268; Спірні питання цивільного процесу // Там же. – 1930 – №6. – С. 274–275.

¹⁵ Спаський М. Про особливий фонд соцзабезу, що знаходиться в ОТВ // Червоне право. – 1927. – №5. – С. 152–153; Про право на пенсію від органів соцстраху жінок і дітей застрахованих // Там же. – 1928. – №11. – С. 559–561; Забезпечення розвитку національної культури в законодавстві УСРР // Там же. – 1930. – №7/8. – С. 318–323; До проекту кодексу законів про охорону здоров'я УСРР // Там же. – 1930. – №18/19. – С. 780–782; Про лікарську таємницю // Там же. – 1930. – №20. – С. 861–863.

¹⁶ Тимошенко В. І., Усенко І. Б. Жилін Олександр Олексійович // Антологія української юридичної думки. Т.1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. – К., 2002. – С. 541–543.

¹⁷ Усенко І. Б. Яновський Віктор Теофілович // Юридична енциклопедія. – Т. 6. – К., 2004. – С. 512.

¹⁸ ІР НБУВ. – Ф. 10, од. зб. 21379–21386.

¹⁹ Там само. – Од. зб. 21393–21394.

²⁰ Циганкова Е. Г. Сходознавчі установи в Україні... – С. 208.

²¹ ІР НБУВ. – Од. зб. 21763.

²² Там само. – С. 182–184.

²³ Усенко І. Б. Бошко Володимир Ілліч // Юридична енциклопедія. – Т. 1. – К., 1998. – С. 266–267.

²⁴ ІР НБУВ. – Од. зб. 21387.

²⁵ Див., наприклад: Усенко І. Б. Добров Олександр Соломонович (Семенович) // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 8 – К., 2008 – С. 108.

²⁶ ІР НБУВ. – Од. зб. 21380, 21383.

²⁷ Циганкова Е. Г. Сходознавчі установи в Україні... – С. 179.

²⁸ Касяненко Ю. Я., Савчук К. О. Лисовський Вадим Іванович // Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К., 2004. – С. 477–478.

²⁹ Усенко І. Б. Шпаков Олексій Якович // Юридична енциклопедія. – Т. 6. – К., 2004. – С. 512.

³⁰ Заруба В. М. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882–1952). – Дніпропетровськ, 2004. – С. 127.

³¹ ЦДАВО України. – Ф. 1249, оп. 1, спр. 570, арк. 40.